

*Пушик Н. В.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»**Зубрицький Р. Я.,**викладач Фахового коледжу
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КАЛАМБУРІВ

Анотація. У даній статті висвітлено проблему при перекладі каламбурів та їх основні семантичні особливості у розмовному жанрі. Зазначено, що каламбури є найскладнішими для точного відтворення при перекладі. Переклад каламбурів не можна просто порівнювати з іншими видами перекладу, а слід розглядати в контексті перекладу високоінтелектуального гумору, тому що вони є засобом розваги і вловлення тонких смислів. Каламбури притаманні тим мовам, в яких існують омоніми, омографи, омофони, полісемія та пароніми. Наріжним каменем проблеми в розумінні каламбурів є те, що їхні правила відрізняються в різних мовах. Виокремлено, що вивчаючи каламбури, ми повинні пильно розглядати два питання: смисловий контекст і культуру, а перекладачі спершу повинні отримати важливу інформацію про соціокультурний фон контексту, в якому зустрічаються каламбурні слова, оскільки це покращує розуміння каламбурних слів і дозволяє їм передати справжнє значення кожного окремого каламбуру. У сучасній перекладацькій практиці перекладачі, як правило, використовують декілька методів для роботи з каламбурами, такі як: комунікативний переклад, семантичний переклад та вільний переклад. Виходячи з їх формальної ідентичності, каламбури поділяються на різні категорії, а саме: омографи, омоніми, омофони, пароніми та паліндромі. Гра слів або каламбур спрямовані на аудиторію з наміром розважити її, або щоб висвітлити певну проблему іронічним, саркастичним або гумористичним способом. Однак, саме розпізнавання гри слів може бути дуже складним завданням, оскільки воно вимагає від аудиторії значних інтелектуальних зусиль, щоб помітити двозначність. Це питання наявності гострого розуму, життєвого досвіду, знання мови та уяви, щоб зрозуміти, яке повідомлення хотів передати автор каламбуру. Пошук шляхів адекватного перекладу не є сталим, завершеним та залишається актуальним для сьогодення, що потребує подальшого вивчення.

Ключові слова: гра слів, каламбур, омонімія, полісемія, комунікативний переклад, семантичний переклад, вільний переклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Переклад з однієї мови на іншу часто пов'язаний з певними труднощами [1, с.257]. Порівняльна лінгвістика, яка вивчає синхронне порівняння двох мов, ілюструє типові лінгвістичні та культурно-специфічні виклики, пов'язані з перекладом. Перекладачеві надзвичайно складно точно перекласти певні смисли в текстовому повідомленні. Крім основних труднощів, з якими доводиться стикатися перекладачам, каламбури виявляються найбільш проблематичними для адаптації іншою мовою. З одного

боку, каламбури не є метою комунікації як такої, а є радше засобом інтелектуальної розваги, їх переклад не можна просто порівнювати з іншими видами перекладу, а слід розглядати в контексті перекладу гумору. З іншого боку, в основі каламбурів лежать особливі фонологічні, морфологічні, лексичні, а також синтаксичні структури, які ще більше ускладнюють процес перекладу. Каламбури притаманні всім мовам, в яких існують омоніми, омографи, омофони, полісемія та пароніми. Тому каламбури повсюдно розглядаються як один з основних викликів у галузі перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беручи до уваги широку розповсюдженість каламбурів, як мовного явища, саме поняття досі вважається однією з найменш висвітлених тем у сучасній лінгвістиці загалом та в перекладознавстві зокрема. Найбільш дискусійним залишається питання співвідношення понять «гра слів» та «каламбур». Більшість дослідників не розмежовує ці два поняття, деякі – схильні диференціювати словесну гру та каламбур [2]; [3].

Одним із перших українських учених, який здійснив вагомий внесок у дослідженнях проблеми класифікації та відтворення каламбуру, був А.А. Щербина. У праці «Сутність та мистецтво гостроти слова (каламбуру)» дослідник зазначає, що каламбур являє собою «комічну гру значень та звучання слів» [4, с. 6], та виділяє такі його елементи: багатозначність, співзвучність та схожі мовні явища [4, с. 14]. Також питання адекватного перекладу каламбурів привертало увагу таких теоретиків та практиків перекладу, як Д. К. Кетфорд, У. Редферн, Д. Делабастіта.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке висвітлення поняття «гра слів» чи «каламбур» в науковій літературі ще досі не існує достатньо повного опису використання цього явища у повсякденному житті, немає повного уявлення про функціонування гри слів в кінодискурсі та не надано чіткої характеристики семантичних особливостей каламбурів у розмовному жанрі. Пошук закономірностей перекладу цього явища ускладнюється тим, що не до кінця зрозуміла і не визначена справжня природа каламбуру. Складності перекладу каламбурів полягають у необхідності збереження не тільки всіх його характеристик, а найважливіше – гумористичного ефекту, пошук шляхів подолання цих труднощів зумовлює актуальність даної теми.

Мета статті полягає в аналізі шляхів утворення та перекладу каламбуру з англійської на українську мову як одного із засобів створення комічного ефекту в текстах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному споживачьому світі риторика стала важливішою за сам товар. Заради просування товарів люди схильні використовувати різні стилістичні прийоми, такі як каламбури, асонанси та метафори, щоб досягнути поставленої мети. Основна увага в даній статті приділяється каламбурам, оскільки існує висока ймовірність того, що вони часто є проблематичними для перекладачів через те, що слухач чи перекладач часто не «вловлює» істинний зміст повідомлення. В рекламі цей риторичний прийом часто використовується для того, щоб переконати споживача придбати товар. У сучасній перекладацькій практиці перекладачі, як правило, використовують декілька методів для роботи з каламбурами, такі як: комунікативний переклад (намагається справляти враження на своїх читачів, максимально близьке до того, яке вони могли б відчувати прочитавши оригінал), семантичний переклад (передає зміст оригіналу настільки близько, наскільки семантична і синтаксична структури мови, на яку здійснюється переклад, це дозволяють) та вільний переклад (відтворює основну інформацію оригіналу з можливими відхиленнями, спотвореннями, пропусками та ін. Головною ознакою вільного перекладу є намагання полегшити сприйняття першотвору, доповнюючи текст поясненнями, таким чином наближаючи його до дійсності). Жоден з цих методів не враховує повністю контекст, не пояснює, як ідентифікувати каламбур і як надати йому належного значення та контексту. У своїй роботі «Підходи до перекладу» Пітер Ньюмарк відзначав, що переклад – це передусім передача змісту тексту іншою мовою відповідно до намірів автора. Тому у його розумінні теоретична наука «перекладознавство» має визначити перекладацьку проблему, відмітити всі чинники, які слід взяти до уваги для вирішення завдання, перерахувати можливий порядок виконання перекладацьких дій та рекомендувати найкращий переклад [5, с. 212].

Каламбур – це гра слів, іноді на різних значеннях одного і того ж слова, а іноді на схожому значенні або звучанні різних слів [6].

О. О. Тараненко в своїй статті «Гра слів» наполягає на тому, що гра слів не рівноцінна поняттю каламбуру. «Гра слів – це спеціальне використання звукової, лексичної або граматичної форми слів, а також частин слів, фразеологізмів, синтаксичних конструкцій для створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтуються на зіставленні й переосмисленні, обігранні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різними значеннями» [7, с. 67]. Автор вважає, що каламбур є одним з різновидів гри слів, який полягає у створенні комічно-сатиричного ефекту.

Каламбур – це мистецтво, яке сягає своїм корінням ще часів греко-римської доби, де його використовували для навчання ораторському мистецтву. Як наслідок, філософи вміло використовували його. Існує ймовірність того, що цей термін міг бути похідним від італійського «fine point», що означає «тонка грань». Американський лінгвіст Річард Ледерер визначив «каламбур» як прийом поєднання двох або більше ідей в одному слові або виразі. Він додав, що найпростіший каламбур базується на використанні одного звуку, який породжує два або більше різних значень. Якщо різниця в значенні не супроводжується різницею в написанні, то каламбур називається омографом. Він поділяв каламбури на однозвучні каламбури, двозвучні каламбури, спунеризми, паліндромі, аббревіатури та каламбури-злиття [8].

Гра слів і багатозначність зазвичай розглядаються як найскладніші проблеми як для перекладача-практика, так і для перекладача-теоретика. Першопричина цих особливих (реальних чи уявних, теоретичних чи практичних) труднощів полягає в тому, що семантичні та прагматичні ефекти гри слів у вихідному тексті беруть свій початок у певних структурних характеристиках мови оригіналу, для яких мова перекладу найчастіше не може створити відповідника, таких як існування певних омофонів, полісемічних кластерів, ідіом чи граматичних правил. Вивчаючи каламбури, ми повинні пильно розглядати два питання: контекст і культуру. Якщо перекладачі не володіють достатньою інформацією про відповідний контекст і культуру, вони, ймовірно, не зможуть їх перекласти. Каламбур є одним з аспектів непрямой мови, який створює проблеми для перекладачів – це значною мірою пов'язано з тим, що кожне каламбурне слово має багато можливих різних значень. Каламбур є ключовим поняттям у низці дисциплін, таких як герменевтика, етика, естетика, логіка, соціологія, антропологія, семіотика та дискурс-аналіз. Вирішення проблем перекладу каламбурів вимагає ґрунтовного розуміння теорій, що стосуються непрямой мови.

Насправді, величезна кількість каламбурів з різних сфер людської життєдіяльності перешкождала значним зусиллям щодо спроб їх класифікації. Дж. Куллер сказав, що: "Вчені намагалися визначити і класифікувати каламбури, але результати ніколи не мали великого успіху" [9, с. 4]. Однак, виходячи з їх формальної ідентичності, каламбури поділяються на різні категорії, деякі з яких наведені нижче:

Омографи: Цей вид каламбуру стосується слів, які мають однакове написання, але різне значення. Омографія проілюстрована на прикладі таких пар, як замок (пристрій для замикання) і замок (фортеця), орган (частина організму) та орган (музичний інструмент). У омографічних каламбурах зустрічаються омографи, тобто слова, які пишуться однаково, але мають різне значення. Омографічні каламбури також відомі як гетеронімічні (однойменні) каламбури. Вони смішні, тому що відповідають обом значенням слова, і найкраще розуміються при читанні. Приклади омографічних каламбурів: Every calendar's days are numbered. Always trust a glue salesman. They tend to stick to their word [10].

Омоніми: Цей вид каламбуру стосується лексичних одиниць, які мають однакову форму, але різне значення. Bear є прикладом омонімів [11]. У цьому типі каламбуру гра слів полягає в тому, що слова пишуться і звучать однаково, але мають різне значення. Наприклад: Two silk worms had a race and ended in a tie. Нічия, звичайно, може бути, але в цьому каламбурі також мається на увазі галстук, предмет одягу, який зазвичай виготовляється з шовку. How the US put US to shame (the abbreviation of the United States US in contrast to capitalized pronoun us). Каламбури, засновані на омонімії, в основному поширені в рекламі, тому в літературних творах їх можна зустріти рідко.

Омофони: Цей вид каламбуру стосується лексем, які мають однакову вимову, але різне написання та значення. Наприклад, слова "threw" and "through", "кинув" і "наскрізь" [11]. Омофонічні каламбури використовують омофони або близькі за значенням слова, щоб бути смішними – суть полягає в подвійному значенні слова. Прикладами омофонічних каламбурів є: Reading while sunbathing makes you well-red. A bicycle can't stand on its own because it is two-tired. Прикладами омофонів (співзвуччя) в українській мові можуть бути

слова греби (дієслово) – гриби (іменник); спиться (дієслово) – спиця (іменник). Омофони в англійській мові – board (дошка) – bored (знуджений); right (правий) – write (писати). Омофонічні каламбури легше створювати, оскільки вони використовують слова, які просто звучать однаково, а не одне слово з декількома значеннями. Деякі хороші приклади омофонів можуть включати rain/rein/reign, bread/bred та their/there/they're. В ідеалі, омофонні каламбури будуються так, щоб використовувати значення обох термінів; наприклад, речення “Josey is crying because he got hit by a bawl/ball”, може означати як те, що Джої вдарили м'ячем, так і те, що його здолала потреба плакати. Деякі омофони можуть ігнорувати тонкощі побудови слів, щоб донести свою думку до читача.

Складені каламбури включають два каламбурних слова в одному висловлюванні, або вони покладаються на звучання двох слів, змішаних разом, щоб створити жарт. Вони можуть бути омографічними, омофонними або обома.

Прикладами складених каламбурів є: One hundred hares have escaped the zoo, so police are combing the area. A short psychic broke out of jail. She was a small medium at large.

Пароніми: Фонологічна схожість слів та морфологічна структура є характеристикою паронімічних каламбурів. Наприклад, слова "faith" and "face" "віра" та "обличчя" відрізняються лише останньою фонемою. Паронімічний каламбур – це те, що виходить, коли два слова пишуться або вимовляються однаково, але мають різні значення. Вони досить поширені і, як правило, зовсім не мають на меті бути смішними, що робить їх включення до цього списку дещо натягнутою схемою. Іноді існують способи пограти з такими каламбурами, наприклад, граючи з різними значеннями або комбінуючи їх для додаткового комічного ефекту. Приклади в українській мові: громадський (що стосується суспільства, громади чи окремого колективу) та громадянський (що стосується громадянина як члена суспільства); дружний (який відбувається одночасно, злагоджено та спільно) і дружній (який ґрунтується на дружбі). Англійські приклади: есопоміс (економічний) та есопоміскал (економний). Загальновідомий вислів “Економіка повинна бути економною!”. Паронімічний каламбур створюється за рахунок зіткнення двох значень слів – прямого (нейтрального) та переносного (іронічного). “Він уважав себе людиною поверхневою. Любив поверхні. Почувався на них впевнено”. “I’m feeling very hungry” and “I’m feeling very angry.” (Лише невелика зміна у підборі слів створює враження, що йдеться про щось зовсім інше.) [12, с. 6].

Паліндроми: Паліндром – це слово або словосполучення, що однаково читається і з початку і з кінця, наприклад: кабак, око, mom, race car, or madam, eve, noon, dog god, ward draw, live evil [13].

При перекладі каламбурів перекладачі часто стикаються з однією великою проблемою: чи зберігати точний переклад чи ні. В ідеальному випадку перекладач повинен надати абсолютно еквівалентний переклад, але це не завжди можливо. Мови відрізняються за своєю типологією і важливо знайти прийнятне рішення у кожному випадку. Звичайно, оригінальний фрагмент тексту може бути замінений чимось не менш ефективним або його можна оминати повністю, але це може вплинути на гумористичний аспект тексту, якщо текст побудований на каламбурах та двозначності.

Отже, гра слів – це лінгвістичне явище, з яким ми стикаємося щодня, при тому, що гра слів як така завжди є навмисною. Незалежно від того, чи використовується вона маркетологами, чи у художньому дискурсі, мета гри слів очевидна – розважити або привернути увагу аудиторії до об'єкта. Гра слів, в якій зіштовхуються дві лінгвістичні структури, є, таким чином, багатим джерелом гумору. Гра слів спрямована на широку аудиторію з наміром розважити її, а також щоб висвітлити певну проблему іронічним, саркастичним чи гумористичним способом. Однак, саме розпізнавання гри слів може бути дуже складним завданням, оскільки воно вимагає від аудиторії значних інтелектуальних зусиль, щоб помітити двозначність. Це питання гостроти розуму, життєвого досвіду, знання мови та уяви, щоб зрозуміти, яке повідомлення хотів передати автор каламбуру і це, без сумніву, є дуже складним завданням.

Література:

1. Пушик Н.В. Розуміння змісту при усному та письмовому перекладі//Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 256–260.
2. Тимчук О.Т. Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 14 с.
3. Corbett E.P.J. Classical rhetoric for the modern student. 2nd ed. New York: Oxford UP, 1971. 653 p.
4. Щербина А. А. Сущность и искусство словесной остроты (каламбура). Киев, 2008. 45 с.
5. Newmark, P. Approaches to Translation. Hertfordshire: Prentice Hall, 1988. 221 p.
6. The Free Dictionary, 2013 URL: <https://www.thefreedictionary.com/pun> (дата звернення: 03.12.2022)
7. Тараненко О. Гра слів. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine50-10.pdf> (дата звернення: 05.12.2022)
8. Lederer, R. (1981). “A primer of puns”, The English Journal, 70, 32–36.
9. Culler, Jonathan D. On Puns: the Foundation of Letters. 1988 URL: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/3659> (дата звернення: 05.12.2022)
10. Тодор О. Омографи: смислорозрізнавальна роль наголосу. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-15.pdf> (дата звернення: 03.12.2022)
11. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511486999
12. Баган М.П. Паронімія в сучасній українській лінгвістичній термінології: причини й тенденції розвитку. Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія “Філологічні науки”. Мовознавство. Том 1, №8, 2017, С. 5–9.
13. Академічний тлумачний словник: Словник української мови. 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/kalambur> (дата звернення: 05.12.2022)
14. Бокова П. М. Каламбур або гра слів. Проблеми та особливості перекладу. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Київський національний лінгвістичний університет. 2015. № 27. С. 45–50.
15. Болдирева А.С. Переклад каламбурів як засобу створення гумористичного ефекту: до постановки проблеми. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=zrgf_2016_2_4 (дата звернення: 05.12.2022)

16. Вітгенштейн Л. Філософські дослідження. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/vitgen.html> (дата звернення: 05.12.2022)
17. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
18. Brown J. Eight Types of Puns. Transactions and Proceedings of the Modern Language Association of America. 1956. P. 14–26.
19. Delabastita D. There's a Double Tongue. An Investigation into the Translation of Shakespeare's Wordplay. Amsterdam, Atlanta, 1993. 522 с.

Pushyk N., Zubrytskyi R. Peculiarities of translation of puns

Summary. This article highlights the problem in the translation of puns and their main semantic features in the spoken genre. It is stated that puns are the most difficult to reproduce accurately in translation. The translation of puns cannot be simply compared with other types of translation, but should be considered in the context of the translation of highly intellectual humor, because they are a means of entertainment and capturing subtle meanings. Puns are common in languages that have homonyms, homographs, homophones, polysemy and paronyms. The cornerstone of the problem in understanding puns is that their rules differ in different languages. It is

emphasized that studying puns, we should closely consider two issues: semantic context and culture, and translators should first obtain important information about the social and cultural background of the context in which the puns occur, as it improves their understanding and allows them to convey the true meaning of each individual pun. In modern translation practice, translators usually use several methods to deal with puns, such as: communicative translation, semantic translation and free translation. Based on their formal identity, puns are divided into different categories, namely: homographs, homonyms, homophones, paronyms and palindromes. A wordplay or pun is aimed at the audience with the intention of entertaining them, or to highlight a certain issue in an ironic, sarcastic or humorous way. However, recognizing wordplay itself can be a very difficult task, as it requires considerable intellectual effort from the audience to spot the ambiguity. It is a matter of having a sharp mind, life experience, language knowledge and imagination to understand what message the author of the pun wanted to convey. The search for ways of adequate translation is not stable, complete and remains important for today, and requires further study.

Key words: play on words, pun, homonymy, polysemy, communicative translation, semantic translation, free translation.